

Gellért Ádám

NYILAS PÁRTVEZÉR A MASZK MÖGÖTT

Karsai László: *Szálasi Ferenc. Politikai életrajz*. Balassi Kiadó, Budapest, 2016, 524 oldal, 3825 forint

Egy nyakig begombolt, vastag kabátban álló sápadt férfi komor és dacos profilja villan elő a fekete háttérből. Az alulról fényképezett arc mereven réved a távolba, ám a tekintet mintha optimizmust sugallna. A képet akár egy jól megkonstruált propagandafelvételnek is gondolhatnánk, azonban a nyíratlan fizura hamar kétséget ébreszt. S valóban, a képen Szálasi Ferenc látható a népbíróság előtt. A „Nemzetvezető” hetven évvel később már Karsai László történész tudósi ítélőszéke előtt áll. Az egyszemélyes „bíróság” harminc évig gyűjtötte a bizonyítékokat és fogalmazta meg a végleges „ítéletet”; az eredmény egy több mint ötszáz oldalas opusz.

A Szegedi Tudományegyetem Jelenkortörténeti Tanszékének oktatója 1986-ban kezdte el kutatni Szálasi életét (18), és két év alatt fejezte be a Szálasi-per iratainak édesapja, Karsai Elek történész által megkezdett sajtó alá rendezését.¹ Karsai László 1990-ben jelentette meg első tanulmányát a nyilas pártvezérről, ami – saját bevallása szerint – sok olyan alapvető megállapítást tartalmazott, aminek részletes kifejtésére csak ebben a könyvben került sor.² A szerző a következő évtizedben főleg a Szálasi-rendszer zsidópolitikájáról írt,³ majd kiadta Szálasi kézzel írt naplóját.⁴ 2005–2006-ban kezdett el komolyabban foglalkozni a biográfia megírásával, viszont egy technikai malőr jó két évre visszavetette a munkáját, így félretette a kéziratot, és csak 2009-ben kezdett el újra intenzíven foglalkozni vele.⁵ Egy 2012-es tanulmányában kifejtette, hogy szükséges lenne Szálasi nevét és rendszerét megtisztítani „mindazoktól a rágalmaktól és vádaktól, amelyeket rá és rendszerére szórtak, és megkíséreljük tisztázni, hogy ő, illetve az 1944. október 15–16-án német fegyveres segítséggel uralomra került rezsimje ténylegesen mit tett, mit követett el”.⁶ Az ebben a szellemben elkészült művet 2012 novemberében nyújtotta be a Magyar Tudományos Akadémiához az MTA-doktori cím megszerzése érdeké-

¹ A *Szálasi-per*, szerk. Karsai Elek – Karsai László, Reform, Budapest, 1988.

² KARSAI László: *Ferenc Szálasi = Reformists and Radicals in Hungary*, szerk. Ferenc Glatz, Études Historiques Hongroises, Institute of the Hungarian Academy of Sciences, 1990, 191–210; Klub Rádió, *Tűréshatár*, 2016. június 12., Szunyogh Szabolcs beszélgetése Karsai Lászlóval.

³ KARSAI László: *Szálasi és Hitler 1944 nyarán*, Történelmi Szemle 1994/1–2., 167–180; Uő.: *A magyar holocaust utolsó szakasza – a Szálasi-rendszer és a zsidók*, Partes Populorum Minores Alienigenae 1994/1., 5–30; Uő.: *The Last Phase of the Hungarian Holocaust. The Szálasi Regime and the Jews = The Nazi's Last Victims. The Holocaust in Hungary*, szerk. Randolph L. Braham – Scott Miller, Wayne State University Press, Detroit, 1998, 103–116.

⁴ KARSAI László: *Reflektor a sötétbe. Szálasi Ferenc naplója, 1943. szeptember 15. – 1944. július 18.*, Beszélő 2008/3., 54–76, 2008/4., 60–79. Ismeretterjesztő művei: KARSAI László: *Szálasi*, Rubicon 1992/10., 4–13; Uő.: *Fejezetek a populizmus történetéből: Szálasi. A demagógia diadala Magyarországon*, Rubicon 1996/3., 14–23.

⁵ ATV, *Könyvjelző*, 2016. június 25., Ungvári Tamás beszélgetése Karsai Lászlóval.

⁶ KARSAI László: *Szálasi Ferenc, a tökéletes bűnbak*, Beszélő 2012/10.

ben, amit 2014-ben el is nyert.⁷ A könyv e doktori munka átszerkesztett és kisebb részt kibővített változata.

A szerző vállalása

Az életrajzírás reneszánszát éljük, s nemcsak a nemzetközi, hanem a magyar történetírás berkein belül is.⁸ Ehhez az áramlathoz csatlakozott Karsai, aki deklaráltan Szálasi politikai életrajzát írta meg.⁹ Bár a könyvében nem tisztázza, hogy pontosan mit is ért ez alatt, a bevezetőből kiderül, hogy az alábbi kérdésekre kereste a választ: ki volt, milyen (magán)ember volt Szálasi? Miért hagyta ott a biztos karrierrel kecsegtető katonai pályát, miért lett politikus? Kik voltak fő támogatói, barátai és főbb politikai ellenfelei? Milyen eszmékkel, gondolatokkal lépett a politikai pályára, mi volt „hungarizmus” lényege? Hogyan lett a Horthy-rendszer leghatalmasabb ellenzéki mozgalmának vezetője? Miért nem léteztek politikai és gazdasági kapcsolatok Szálasi és pártja-mozgalma és a náci Németország között, mikor, miért szánták rá magukat a németek arra, hogy őt Horthy Miklós kormányzó helyére ültessék? Hatalomra jutása után milyen kül- és belpolitikát folytatott, miben és miért különbözött Szálasi „zsidópolitikája” a Sztójay-kormányétól? Karsait végsősoron az érdekelte, hogy miként lett Szálásiból a magyar belpolitikai élet egyik jelentős szereplője. „[...] elsősorban megérteni akartam őt, feltárni személyiségét, céljait, bemutatni, mit és miért tett” – írta a doktori eljárásban.¹⁰ A szerző által követett történetírói módszerről ugyanakkor nem olvashatunk. Korábban is csak annyit írt, hogy a nagy politikai életrajzírók (Allan Bullock, Ian Kershaw,¹¹ Isaac Deutscher) Hitler-, Sztálin- vagy Trockij-életrajzaiban alkalmazott – közelebbről meg nem határozott – módszert próbálta követni, s nem tartotta feladatának, hogy valamiféle szisztematikus összehasonlítást végezzen Szálasi és Hitler, Mussolini, Baky László, esetleg Imrédy Béla eszmerendszere, kül- és belpolitikája között.¹² Már könyve első oldalain figyelmezteti olvasóit, hogy egy Szálasi-életrajz már csak a főhős rövid hatalomban eltöltött ideje miatt sem lehet a nyilas Magyarország története, ellentétben egy Hit-

⁷ A doktori eljárás dokumentációját lásd <http://real-d.mtak.hu/537>.

⁸ Simone LÄSSIG: *Biography in Modern History – Modern Historiography in Biography = Biography Between Structure and Agency. Central European Lives in International Historiography*, szerk. Volker R. Berghahn – Simone Lässig, Berghahn Books, New York – Oxford, 2008, 1–26; KÖVÉR György: *Biográfia és történetírás*, Aetas 2000/3.

⁹ A környező országok világháborús vezetőiről készült biográfiák közül lásd Dennis DELETANT: *Hitler's Forgotten Ally Ion Antonescu and His Regime, Romania 1940–44*, Palgrave MacMillan, London, 2006; James Mace WARD: *Priest, Politician, Collaborator. Jozef Tiso and the Making of Fascist Slovakia*, Cornell University Press, Ithaca, 2013.

¹⁰ Karsai László válasza Hajdu Tibor, Vida István és Vonyó József opponensi véleményére, <http://real-d.mtak.hu/537/8/V%C3%A1lasz.pdf>, 1.

¹¹ Mint látni fogjuk, Kershaw Hitler-életrajzában megfogalmazott módszer markánsan eltér Karsaiétól. A brit történész ugyanis elsősorban nem Hitler személyiségében kereste a politikus sikerességének kulcsát, hanem kifejezetten a *Führer* kibontakozására lehetővé tett korabeli társadalmi erők interakcióján keresztül mutatta be főhősét. Ian KERSHAW: *Biography and the Historian. Opportunities and Constraints = Biography Between Structure and Agency*, 33–35.

¹² Karsai László válasza..., 2.

ler- vagy Sztálin-életrajzzal, ahol a biográfia egyben a náci Németország vagy a bolsevik Szovjetunió története.¹³ Szintén ezzel indokolta a biográfia hazai és nemzetközi köztörténeti beágyazottságának hiányát is.¹⁴ Karsai azt is leszögezte, hogy a Szálasi körülvevő társadalmi, gazdasági, politikai környezet vizsgálatát csak olyan arányban építette be a művébe – idézve Patrice Gueniffey-t, Napóleon egyik biográfusát –, hogy a kontextus ne lépjen az életrajz helyébe.¹⁵

Felkészülés a hatalomra

A könyv 13 fejezetre tagolódik, a történet pedig alapvetően kronologikus sorrendben halad előre. Az első négy fejezet – a szöveg negyede – a főszereplő kora ifjúságától 1938-as bebörtönzéséig vezet végig az olvasót. Megismerkedünk a tipikus katona-tisztviselő kispolgári családdal, s hamar kiderül, hogy a katonapályát magának korán felfedező Szálasi rendezett családi körülmények között, kifejezetten jó légkörben nőtt fel. Alaposan kivette a részét az I. világháborúból, több ízben megfordult az olasz fronton, ahol 1918 tavaszán súlyosan meg is sérült, sőt később, Verdun közelében gázmérgezést is kapott.¹⁶ Szálasi mint magánember a következő fejezetben jelenik meg, ahol élettársával, későbbi feleségével, Lucz Gizellával való kapcsolatáról olvashatunk részletesen. Az érzékletesen leírt szerelmi történet mellett Karsai kitér Szálasi lehetséges egri szeretőjének kilétére is, sőt pletykaszintű részletet is megoszt a szexuális életükről.¹⁷

A könyv egyik legjobban kidolgozott része a karrierkatonából politikussá váló Szálasi bemutatása. Karsai meggyőzően és érzékletesen vázolja fel főszereplőjének céltudatos, ám az olvasó számára néha túlzottan eltökélt, már-már önfejű metamorfózisát. Bepillantást nyerünk a Nemzet Akaratának Pártja megalakulásának legapróbb részleteibe, s néha úgy érezhetjük, hogy mi is jelen vagyunk a Hollán utcai albérleti lakásban. Nyomon követhetjük a fáradhatatlannak tűnő, messianisztikus elképzelésektől fűtött pártszervezőt, akinek rögeszméjévé vált, hogy csak ő jelentheti az orvosságot az ország problémáira. Bámulatos, de egyben félelmetes is a magát folyamatosan miniszterelnöknek ajánlgató Szálasi konok kitartása. A harmincas évek közepének szélsőjobboldali pártkavalkádjában Szálasi egy, s nem is a legfontosabb, szereplő volt, ám Karsai kiváló érzékkel vegyíti és aknázza ki a különböző források adta lehetőségeket, s így jól megfesti a feltörekvő politikus portréját. Az események és adatok forgatagától megrészegült

¹³ Ehhez a felfogáshoz lásd például a háromkötetesre tervezett Sztálin életrajz első kötetét: Stephen KOTKIN: *Stalin, Paradoxes of Power, 1878–1928*, Penguin Press, 2014.

¹⁴ Az MTA doktori bírálóbizottságának értékelése, 2014. március 27.

¹⁵ *Karsai László válasza...*, 2. A biográfiaírás dilemmáihoz lásd KÖVÉR György: *A biográfia nehézségei*, Aetas 2002/2–3.

¹⁶ A korábbi, Karsai által nem hivatkozott, szakirodalom azonban már feltárta, hogy Szálasi nem szolgált „harminchat hónapig a fronton, az első tűzvonalban”. Lásd ennek alapos kifejtését UNGVÁRY Krisztián: *Szálasi Ferenc, a frontkatona*, Hadtörténelmi Közlemények 2011/2., 471–477; PAKSA Rudolf: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus* (e-könyv), Jaffa, Budapest, 2013, 9–10.

¹⁷ A történet – miszerint a nő csak akkor volt képes elélvezni, ha szeretője megharapta az orrát – forrása egy neves fül-orr-gégész professzor fia, aki 2007-ben mesélte el Karsainak az édesapjától hallott történetet.

olvasónak itt kis szünetet engedélyez a szerző, és közös gondolkodásra invitálja, hogy miért is sikerült Szálasinak sikeres tömegpártot és mozgalmat szerveznie. Itt kerül elő először, ám csak futólag, a karizmatikus vezér fogalma (85). Felteszi, de megválaszolatlanul – talán az olvasóra – hagyja annak a kérdésnek a megfejtését, hogy miért is látták vezérnek hívei a Karsai szerint keveset és rosszul író, pocsekul szónokló és a párt napi ügyeit vezetőtársaira hagyó Szálasit. Ennél a résznél jutunk a legközelebb a Szálasikultusz szétszalazásához, de a szerző a későbbi események ismertetésén túl (177–183, 200, 210) nem ad elemzést a jelenségről.¹⁸

A gördülékeny narratívát két tematikus fejezet töri meg. Az első összefoglalóan bemutatja Szálasikultuszát, valamint az államról, a hatalomról, a népszavazásról, a gazdaságpolitikáról, a külpolitikáról és a zsidókérdésről alkotott véleményét. Ez az ötvenoldalas rész a könyv szintén egyik legjobban kidolgozott és összefogottabb része. Itt érződik csak igazán, hogy Karsai kiválóan ismeri és uralja a forrásokat (101–149). Ezekben a részekben főleg Szálasit „beszél”, az írásaiból, feljegyzéseiből, naplórészleteiből bontakozik ki a hungarizmus világmegváltó igazságát rögeszmésen valló főszereplő képe. A szerző szerint Szálasit megszállott, politikai analfabéta volt, aki „hittel hitte és biztosan tudta, hogy az igazság birtokában van” (111), büszke magyar nacionalistaként pedig saját világnézetét magasabb rendűnek gondolta a náciizmusnál és fasizmusnál. Karsai szerint ez is volt az oka annak, hogy Szálasit csak utolsó lehetőségként használták fel a németek 1944 őszén (134). Különösen érdekes és olvasmányos ívet rajzol fel a szerző Szálasit zsidókról alkotott nézeteinek alakulásáról, ami szép teljesítmény annak fényében, hogy nem egyszerű Szálasit olvasni. Egy történész kolléga részvétét is fejezte ki Karsainak, szerinte olyan lehet Szálasit olvasni, mint homokot rágni.¹⁹ Pontosan ezért lett volna fontos, hogy a különböző témák pusztán ismertetése mellett kisebb fogódzókat kapjon az olvasó, hogy Szálasit nézetei ne önmagukban álljanak. Az olvasó megspórolhatta volna a „homokrágást”, ha a szerző röviden kitért volna arra, hogy mégis miből táplálkoztak Szálasit nézetei,²⁰ miben különbözött hungarizmusa a többi szélsőjobboldali programtól,²¹ mennyiben tértek el vagy épp kapcsolódtak Szálasit elképzelései más hazai és külföldi szélsőjobboldali mozgalmakhoz.²² A tartalmas fejezet (*Szálasit Ferenc, a programalkotó ideológus*) zavaró szerkesztői hibája, hogy az alfejezetek – ellentétben a doktori disszertációval –, nincsenek feltüntetve a könyv tartalomjegyzékében.

¹⁸ Lásd ehhez részletesebben PAKSA Rudolf: *Vezér és próféta. Szálasikultusz a hungarista mozgalomban*, Kommentár 2012/5., 73–83. A Szálasikultusz Turbucz Dávid alternatív vezérkultuszként tipizálja és röviden elemzi: TURBU CZ Dávid: *A Horthy-kultusz, 1919–1944*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2016 (a könyv alapjául szolgáló disszertáció 2014-ben készült el és elérhető az interneten: <http://eklektika.ektf.hu/dsr/access/3a8e9523-3e88-451c-8e34-815db1f85364>).

¹⁹ Karsai László válasza..., 4.

²⁰ FAZEKAS Csaba: *Prohászka Ottokár és a „hungarizmus” fogalmának genezise*, Múltunk 2015/2.

²¹ ÁRON SZELE: *The Arrow Cross. The Ideology of Hungarian Fascism. A Conceptual Approach*, doktori disszertáció, Közép-Európai Egyetem, 2015.

²² NICHOLAS M. NAGY-TALAVERA: *The Green Shirts and the Others. A History of Fascism in Hungary and Rumania*, Hoover Institution Press – Stanford University, 1970.

A következő tematikus fejezetben (*A Nyilaskeresztes Párt társadalmi bázisa*) a Nyilaskeresztes Párt párttagsági nyilvántartó kartonjainak statisztikai elemzését olvashatjuk.²³ A fluktuáció és az iratok hiánya miatt sok bizonytalanság van a párt taglétszámát illetően. Karsai egyetlen adatot ad meg: egyes nyilas vezetők beclésére hivatkozva 200–250 ezer főben adja meg a nyilas párttagok számát a párt fénykorában.²⁴ A hatalmas gyűjtőmunka eredményeképp az eddigi hozzávetőleges adatoknál jóval pontosabb képet kapunk a párt társadalmi bázisáról. A teljes párttagság – Karsai szerint – kb. 5–10%-át lefedő kartonok (27 572 darab) elemzése alapján több mindenre fény derült. A vizsgált minta alapján a tagok 14%-a nő volt, a családi állapot vonatkozásában azonban nem találtak komolyabb eltérést a teljes népességhez képest, ahogy a nyilas párttagság iskolázottsága sem maradt el a teljes lakosság mögött. Nem volt számottevő a büntetett előéletűek aránya sem, végül pedig a nyilasok országszerte és minden foglalkozási ágban népszerűek voltak (152–163). A minta jobb megértéséhez ugyanakkor hasznos lett volna egy olyan táblázat is, amely pontosan, vármegye szintű lebontásban mutatja a belépők számát.²⁵ Ahogy az is segített volna az részadatok jelentőségének felmérésében, ha a szerző külön statisztikai kimutatót ad a pártba történő belépés idejéről. A Nyilaskeresztes Párt pénzügyi helyzetének – a könyv más fejezeteiben szétszórta tárgyalt – teljesebb feltárásához is hozzájárult volna, ha kimutatás készül a kartonokban megtalálható ténylegesen befizetett párttagsági díjról és a fizetés rendszerességéről. Ez a fejezet így inkább tűnik egy kutatási beszámolóknak, mint az életrajz más részeihez szervesen kapcsolódó, azt támogató résznek. Ebben a fejezetben szintén érdemes lett volna bemutatni, hogy mekkora volt a Nyilaskeresztes Párt taglétszáma 1939–1944 között. Ezt a munkát 1989-ben részben már elvégezte Szöllösi-Janze a nyilas mozgalomról írt terjedelmes és rendkívül alapos monográfiájában. Ő nemcsak a szakirodalom és a korabeli újságcikkek alapján adott meg adatokat, hanem Hennyey Árpád hagyatékában rábukkant egy vármegye szintű párttagsági lebontásra, ahol a pártalapszervezetek számát is felsorolták.²⁶ E szerint a kimutatás szerint 1943 januárjában 839 nyilas pártalapszervezetben 115 600 tag volt. Szöllösi-Janze szintén közölte a budapesti párttagság havonkénti változását (1942. február – 1943. február). A párt a fővárosban egy év alatt elveszítette tagságának egyharmadát (42 489-ről 28 600 fő), ám Debrecenben még ennél is drámaibb volt a zuhanás, az 1939-es 18 536 fős taglétszám 1943 decemberére 942-re csökkent.²⁷ Aprólékos munkával – főleg a nyilas mozgalmi értesítők, hírek és tájékoztatók alapján – Szöllösi-Janze megpróbálta összeál-

²³ Lásd részletesebben KARSAI László: *Szakmai záró beszámoló. A magyarországi Nyilaskeresztes Párt társadalmi összetétele – Adatbank és történelmi-szociológiai elemzés*, OTKA alapkutatói projekt (OTKA-K106277; 2012. szeptember 1. – 2014. szeptember 30.). A kutatásban többek között részt vett Margittai Linda doktorandusz és Schmidt Andrea szociológus.

²⁴ Vö. Margit SZÖLLÖSI-JANZE: *Die Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn. Historischer Kontext, Entwicklung und Herrschaft*, Oldenbourg Verlag, München, 1989, 126–164.

²⁵ Pedig a KARSAI László: *Szakmai záró beszámoló*, 3 tartalmaz egy ilyen térképet.

²⁶ SZÖLLÖSI-JANZE: *I. m.*, 129–131.

²⁷ *Uo.*, 132. További regionális elemzéshez lásd FODOR Miklós Zoltán: *Nyilaskeresztes pártok jelenléte az 1930-as évek Nógrád megyéjéből*, Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 2005, 119–135; PAKSY Zoltán: *A magyarországi nemzetiszocialista mozgalmak megalakulása, tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon 1932–1939 között*, doktori disszertáció, Pécs, 2007.

lítani a helyi és középső szintű nyilas vezetők társadalmi profilját is.²⁸ Karsai ezeket és a könyvben található további kutatási eredményeket nem használta fel, sőt Szöllösi-Janze könyvére egyetlen egyszer sem hivatkozik. A német források feldolgozásának hiánya látványos a nyilasok és Németország kapcsolatának bemutatásánál is. A könyv egyes fejezeteiben szétszórta Karsai meggyőzően bizonyítja magyar nyelvű iratok alapján, hogy a nyilasok nem kaptak (pénzügyi) támogatást német kormányzati köröktől (10–11, 61–62, 98, 202–204, 207–208, 256, 259, 270, 272–273). Ugyanakkor ez az elemzés féloldalasra sikeredett, mert a szerző nem vizsgálta annak – a német szakirodalomban már kutatott – lehetőségét, hogy német magánszemélyek valószínűleg pénzelhették a nyilas mozgalmat.²⁹

A tematikus fejezetek után Szálasi börtönveiről (*Fogságban I.*) olvashatunk részletesen, ezen belül is az elítéléshez vezető jogi eljárásról és arról, hogyan használta ki politikailag a Nyilaskeresztes Párt vezetője bebörtönzését. Ebben és a következő, *Az 1939-es választások* című fejezetben a főhős fokozatosan a háttérbe szorul. A börtönben ülő Szálasi elvétve, csak néhány bekezdés erejéig tűnik fel (185–186, 209, 216). Karsai tudatos döntése lehetett, hogy inkább a „kontextusra”, a Nyilaskeresztes Párt belső ügyeire és az 1939-es választásokra, nem pedig Szálasi belső vívódásaira koncentrál.³⁰ A hatvanoldalas *A Horthy audienciára várva 1940–1944* fejezet plasztikusan adja vissza az államfői kegyelemmel szabadult Szálasi pártvezetői tevékenységét egy olyan időszakban, amikor egy rövid, sikeresnek mondható időszakot követően (Teleki többször is fogadja, eltörlik a 3400-as rendeletet, egyesül a Nemzeti Szocialista Párttal) felbomlik az egység, elkezdődik a szélsőjobboldali pártok közötti újabb beháború, és a Nyilaskeresztes Párt taglétszáma, valamint népszerűsége drasztikusan csökken. 1943 végére a párt és Szálasi a mélypontra van. Ahogy közeli munkatársa, Kőfaragó-Gyelnik Vilmos 1943 végén lejegyezte: Szálasi semmilyen vonatkozásban nem képes tudomásul venni a rossz híreket („konok optimizmusba sáncolja el magát”), s a megsüketült Beethovenhez hasonlította, akinek káoszba fulladt a kísérlete, hogy maga vezényelje a darabját előadó zenekart.³¹

Ez a konokság jellemzi Szálasi az ország német megszállását követően is. A kormányalakítási tárgyalássorozat és az állandó helyezkedést ismét az ő szemszögéből látjuk. Az általános közpolitikai események alárendelődnek a hatalomból – saját döntése alapján – ismét kimaradó főszereplő történetének. Kulcsfontosságú események zajlanak: Szálasi többször találkozik Sztójayval (1944. április 13., május 13., június 16., július 20.),³² folynak a pártegyesülésekről szóló tárgyalások (Szöllösi látogatása Veessenmayer-nél 1944. április végén), Szálasi többször látogatást tesz Veessenmayer-nél (1944. május 13-án például, ahol állítólag megfenyegetik, hogy Dachauba deportálják, ha nem mű-

²⁸ SZÖLLÖSI-JANZE: *I. m.*, 134–147.

²⁹ Vö. *Uo.*, 208–219.

³⁰ Ezzel ellentétes megoldást választott Paksa Rudolf, aki részletesen ismerteti Szálasi börtönveit: PAKSA: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus*, 34–53.

³¹ Idézi Paksa: *Uo.*, 73.

³² Karsai ugyan feljegyezi a találkozók dátumát a könyv mellékletében található kronológiában, de egyszer sem tárgyalja azokat.

ködik kellően együtt), vagy a Baky–Szálasi ellentét.³³ Ezekről a fontos eseményekről azonban Karsai nem számol be, így ez a kulcsfontosságú fejezet kissé elnagyoltnak és jelentőségéhez mérten rövidnek tűnik.

A Nemzetvezető hatalmon

A *Nyilas uralom Magyarországon* című fejezet három jól elkülöníthető részre tagolódik: a hatalomátvétel és az ahhoz vezető út (294–311), a tényleges nyilas uralom (312–343) és Szálasi Ferenc „zsidópolitikája” (344–366).³⁴ Az egész életében erre a pillanatra váró főszereplő végre kísérletet tehetett a nyilas Magyarország megteremtésére. Karsai könyvéből azonban a rengeteg apró, ám messze nem kulcsfontosságú részlet mellett („Kultúriroda”, Nemzetvédelmi Propaganda Szervezet, Kállay fogsága, Szálasi tárgyalásai külföldi követekkel) nem tudunk meg sokat a nyilas állam felépítéséről, működésének főbb elveiről,³⁵ ahogy a nyilas rendvédelmi szervek felépítésének és működésének (Nemzeti Számonkérés Szervezete, Fegyveres Nemzetszolgálat) részleteit, vagy a hadsereg és a háború viszonyát sem ismerjük meg.³⁶ Úgy jutunk el 1945 januárjáig (325), hogy alig kerül szóba a hadi helyzet vagy a nyilasokat komolyan befolyásoló német politikai intenciók, illetve a belső hatalmi konkurenciaharc. Arról sem értesülünk – elmentésben az előző fejezetekben nagyon részletesen leírtaktól –, hogy pontosan mikor és mit csinált Szálasi ezekben a hetekben, milyen döntésekben vett vagy nem vett részt, mi volt a szerepe a totális mozgósításban és az ország gazdasági kirablásában, vagy azt, hogy egyáltalán milyen volt a döntéshozatal a Szálasi-kormányban. Ha ezek nagy ritkán szóba kerülnek, akkor is csak felvillanásszerűen olvashatunk róluk. A szerző ugyanakkor részletesen tudósít a Hungarista Magyar Birodalom kialakításának tervéről, vagy arról, hogy mit jegyzetelt Szálasi egy koronatanácsai ülésen, ám a fejezet végén nagy hiányérzettel lépünk tovább. Ez lehetett volna a könyv egyik kulcsfejezete: mit csinál Szálasi a hatalomban, milyen erők befolyásolják, egyáltalán milyen volt a Szálasi által vezetett nyilas Magyarország. Ám ebből a szerteágazó problémacsoportból egyedül Szálasi 1944–1945 közötti „zsidópolitikáját” ismerjük meg behatóbban.³⁷ A szerző széles forrásbázison³⁸

³³ Lásd bővebben PAKSA: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus*, 74–82.

³⁴ A könyvben csak az utóbbi alfejezetet jelzi a szerző, de szerkesztői hiba miatt ez sem jelenik meg a tartalomjegyzékben.

³⁵ Lásd erre részletesen TELEKI Éva: *A nyilas uralmi rendszer berendezkedése 1944. október–november*, *Történelmi Szemle* 1972/1–2., 154–197; UÓ.: *A nyilas diktatúra államszervezete = A magyarországi polgári államrendszerek*, szerk. Pölöskei Ferenc – Ránki György, Tankönyvkiadó, Budapest, 1981, 388–415; UÓ.: *Nyilas uralom Magyarországon, 1944. október 16. – 1945. április 4.*, Kossuth, Budapest, 1974.

³⁶ Vö. KOVÁCS Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma – rendvédelem, allambiztonság, közigazgatás*, Attraktor, 2009; KOVÁCS Tamás: *A Nemzeti Számonkérő Különítmény*, *Múltunk* 2006/3., 71–100.

³⁷ A disszertáció kéziratos verziójában még a *Szálasi-rendszer „zsidópolitikája”* címmel szerepelt a kisebb betoldásoktól eltekintve ugyanaz a szöveg.

³⁸ *Vádirat a náciizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez 4. 1944. október 15. – 1945. január 18.*, szerk. Karsai Elek – Karsai László, Balassi, Budapest, 2014, <http://www.balassikiado.hu/BB/NET/Vadirat.pdf>.

alapuló – korábban már több helyen publikált³⁹ – kutatásai alapján részletekbe menően és alaposan rekonstruálta a Szálasi-kormány zsidóellenes politikáját. Fő tézise, hogy Szálasi zsidópolitikája ésszerűbb és opportunistább volt, mint a Sztójay-kormányé, a pesti gettó megszervezése és a halálmenetek leállítása pedig a németek akarata ellen történt. Mint írja: „Sztójay lelkesen deportált, Szálasi csak vonakodva”, s bűncselekmények elkövetésére nem adott közvetlen parancsot (13, 366).

Karsai érzékletesen és olvasmányosan rekonstruálja Szálasi fogságban eltöltött idejét és perét. Megtudjuk, hogy mik foglalkoztatták, mik voltak a tervei, és ismét meggyőződhetünk róla, hogy a valóságról tudomást nem vevő, a saját maga által konstruált világban élő emberrel állunk szemben. Külön érdekes olvasni Szálasi és a kihallgatást vezető Péter Gábor szócsatáiról, valamint az eljárás megszervezésének körülményeiről.⁴⁰

Hiányérzet

Az epilógusra fordulva a részletetektől elbódított olvasó kíváncsi: ki volt végül is Szálasi a szerző szerint? Mik a személyiségével, politikájával kapcsolatos legfontosabb tudnivalók? Csalódnunk kell, mert a szerző nem vállalkozott ilyen összegzésre. Az utolsó oldalon csak azt tudjuk meg, hogy a kortársak és néhány őt, illetve szövegeit megvizsgáló orvos szerint milyen volt Szálasi személyisége.⁴¹ A könyvet letéve vegyes érzések kavarnak az emberben. Az összefoglaló, értékelő fejezet hiánya mellett a monográfia egyik különös hiányossága, hogy nincs részletes historiográfiai kitekintés. Egy alig pár oldalas, kizárólag néhány témára fókuszáló – inkább csak felsorolásszerű, mintsem elemző – rész ugyan található a könyvben, ám ez nem pótolhatja az átfogó elemzést. A szerző ezt korábban azzal indokolta, hogy „2012 tavaszáig még nem született tudományos igényű életrajz. Rendszeréről, vagy a nyilas mozgalomról sem írtak túl sokan, és e munkák zöme is még az 1960-as, 1970-es években született”.⁴² Ahogy akkor, így a könyv megjelenésének évében, 2016-ban is sántít ez a kijelentés. Egy tudományos igényű életrajz esetében megkerülhetetlen bemutatni, hogy miként viszonyul a szerző az elődökhöz, illetve milyen értelmezési keretek mentén vagy ellenében írja meg művét.⁴³ Az érdeklődő olvasó pedig jogosan várhatja el, hogy megtudja, miben hoz újat a kezébe vett könyv. Ezen felül az is talányos, hogy miért nem találhatóak meg Karsai művében még csak említés szinten

³⁹ László KARSAI: *The “Jewish Policy” of the Szalasi Regime*, *Yad Vashem Studies* 2012/1.; KARSAI László: *A Szálasi-rendszer „zsidópolitikája”*, *Történelmi Szemle* 2012/1., 103–132.

⁴⁰ Más források alapján lásd ugyanerről PAKSA: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus*, 107–126.

⁴¹ Érdeemes lett volna azonban a leíró szövegrészeken túl felhasználni az iratokat elemző tanulmányokat is. Lásd MALKOVICS Tibor: *Szálasi Ferenc a pszichohistória tükrében*, *Társadalom és Politika* 2005/3., 64–104.; PISZTORA Ferenc: *Periods of Political Terror during the 20th Century in Hungary*, *Mentálhigiéne és Pszichoszomatika* 2004/8., 145–199.

⁴² *Karsai László válasza...*, 2.

⁴³ A téma historiográfiai elemzésére lásd PAKSA Rudolf: *Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója*, Osiris, Budapest, 2013, 19–52.; PAKSA: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus*, 127–135.; PAKSY: *I. m.*, 6–28.

sem – többek között – olyan alpművek, mint a korábban e recenzióban többször is említett Szöllösi-Janze-monográfia, Paksa Rudolf itt szintén hivatkozott Szálasi-életrajza, a német döntéshozatali mechanizmust feldolgozó német történész szerzőpáros könyve⁴⁴ vagy Braham kétkötetes holokauszt-monográfiája.⁴⁵

Karsai László könyve ugyanakkor még a fenti kritikák ellenére is az első olyan nagyívű szaktörténeti munka, amely megpróbálja szintetizálni Szálasi Ferenc életét. Megkerülhetetlen alpmű, amit minden olyan történésznek behatóan kell forgatnia, aki a jövőben a nyilas mozgalom történetével kíván foglalkozni.

Őszi derbi a Vasas Turbó (korábban Vasas Villamosági) Marczibányi téri sporttelepén 1962-ben

⁴⁴ Christian GERLACH – Götz ALY: *Az utolsó fejezet. Reálpolitika, ideológia és a magyar zsidók legyilkolása 1944/1945*, No-ran, Budapest, 2005. Bár ismert, hogy Karsai erős kritikával él a könyvvel kapcsolatban (KARSAI László: *A holokauszt utolsó fejezete*, *Beszélő* 2005/10.), ám a Szálasi-monográfiából való teljes kihagyása nem látszik indokoltnak.

⁴⁵ Randolph L. BRAHAM: *A népiértés politikája. A holokauszt Magyarországon*, Park, Budapest, 2015.